

บทที่ 6

ผลการศึกษาในชุมชนพื้นที่เป้าหมาย

การศึกษาวิจัยนวัตกรรมทางสังคมเพื่อการพัฒนาเมืองและชนบทที่ยั่งยืนได้กำหนดการลงพื้นที่ชุมชนเป้าหมาย เพื่อให้การศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและครอบคลุมมิติในการพัฒนารอบด้าน อีกทั้งสามารถประเมินการเชื่อมโยงทุนทางสังคมและทุนทางปัญญาได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น โดยพื้นที่เป้าหมาย จำนวน 5 แห่ง ครอบคลุมทุกภูมิภาคทั่วประเทศ ได้แก่ **ภาคเหนือ** ชุมชนบ้านนาหิวก ตำบลสะลวง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ **ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** ชุมชนตำบลบ้านเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น **ภาคกลาง** ชุมชนบ้านหนองแค ตำบลหนองน้อย อำเภอดงสัก จังหวัดชัยนาท **ภาคตะวันออก** ชุมชนตำบลบ่อขวางทอง อำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี และ**ภาคใต้** ชุมชนตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช การคัดเลือกพื้นที่ดังกล่าวนี้ได้จากการแนะนำของเจ้าหน้าที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในภูมิภาคร่วมกับพัฒนากรจังหวัด ทั้งนี้ในแต่ละพื้นที่ได้ทำการศึกษาใน 3 ประเด็น ได้แก่

- 1) **ข้อมูลพื้นฐาน** เพื่อให้ทราบถึงลักษณะเฉพาะในแต่ละพื้นที่ ทั้งในด้านภูมิประเทศ ภูมิอากาศ สภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคม โครงสร้างพื้นฐาน และทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน
- 2) **ข้อค้นพบ** เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงของทุนทางสังคมและทุนทางปัญญาในแต่ละพื้นที่ที่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชน/กลุ่ม/องค์กร
- 3) **ประเด็นสำคัญ** เพื่อให้ทราบถึงปัจจัยสำคัญในแต่ละพื้นที่ที่เอื้อต่อความสำเร็จในการพัฒนาระดับชุมชน

6.1 กรณีศึกษาชุมชนบ้านนาหิวก ตำบลสะลวง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

1) ข้อมูลพื้นฐาน

ชุมชนบ้านนาหิวก เป็นชุมชนระดับหมู่บ้าน ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลสะลวง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของคนในชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตคือ ในปี พ.ศ. 2518 เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ ชาวบ้านจึงพากันอพยพย้ายบ้านเรือนจากบริเวณริมแม่น้ำแมริม ก่อให้เกิดเขตใหม่ๆ ขึ้น รวม 10 เขต (“เขต” ทางภาคเหนือเรียกว่า “ป๊อก”) ได้แก่ ป๊อกบ้านใหม่ ป๊อกบ้านใหม่ ซอย 2 ป๊อกตั้งแวง ซอย 3 ป๊อกตั้งแวง ซอย 4 ป๊อกเก้าฮ้าง ป๊อกหลายไต้ ป๊อกบ้านดง ป๊อกหน้าวัด ป๊อกเหล่าป่าคา และป๊อกฮ่อมโป่ง

การตั้งชื่อแบ่งเขตแต่ละเขตนั้น ใช้สภาพทางภูมิศาสตร์เป็นเกณฑ์ เพื่อให้สามารถจดจำได้ง่าย และเข้าใจถึงลักษณะพื้นที่ เช่น ปีกบ้านใหม่ เป็นเขตที่เกิดขึ้นใหม่จากการอพยพหนีน้ำท่วมหรือปีกหน้าวัด เป็นเขตที่ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณหน้าวัดสุวรรณนาวา เป็นต้น ปัจจุบัน(พ.ศ. 2552) บ้านนาหีกมีจำนวนครัวเรือน 189 ครัวเรือน มีประชากรทั้งสิ้น 668 คน จำแนกเป็นชาย 323 คน หญิง 345 คน มีพื้นที่ 1,200 ไร่ แบ่งเป็นที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย 400 ไร่ ที่ดิน ทำการเกษตร 300 ไร่ ป่าไม้และภูเขา 500 ไร่ ทิศเหนือของชุมชนติดต่อกับหมู่บ้านสะลงนอก ตำบลสะลง ทิศใต้ติดต่อกับหมู่บ้านหัวฝาย ตำบลห้วยทราย ทิศตะวันออกติดต่อกับหมู่บ้าน ปากทาง สะลง ตำบลชีเหล็ก ทิศตะวันตก ติดต่อกับ หมู่บ้านปางป่าคา ตำบลแม่แรม หมู่บ้านนาหีกมีทางหลวงชนบทหมายเลข 3010 ซึ่งแยกจากถนนโชตนา (เชียงใหม่-ฝาง) บริเวณองค์การบริหารส่วนตำบลริมเหนือ โดยทางหลวงนี้ไปสิ้นสุดที่อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน หมู่บ้านนาหีกอยู่ห่างจาก ที่ว่าการอำเภอแมริม ประมาณ 12 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ประมาณ 22 กิโลเมตร

ภูมิประเทศ หมู่บ้านนาหีกมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบกลางหุบเขา ด้านขวาของถนนสายหลัก ที่ตัดผ่านหมู่บ้านเป็นเชิงเขา ส่วนบ้านเรือนราษฎรจะตั้งอยู่ด้านซ้ายมือ ซึ่งเป็นที่ราบลุ่ม พื้นที่ส่วนใหญ่จะใช้ทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำนา และการปลูกถั่วเหลือง พื้นที่บางส่วนเป็นพื้นที่ในเขตป่าสงวน มีแม่น้ำแมริม เป็นแม่น้ำสายหลักไหลผ่านกลางหมู่บ้าน แม่น้ำแมริมนี้ ปัจจุบันค่อนข้างจะแห้งขอด โดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้ง ทำให้ได้ผลผลิตทางธรรมชาติลดน้อยลงกว่าเดิม แต่หมู่บ้านนาหีกยังคงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ จึงทำให้ยังคงมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ เช่น ตะพาบน้ำ งู กระรอก ลิ่น ฯลฯ

ภูมิอากาศ ในช่วงฤดูร้อน อากาศไม่ร้อนมากเนื่องจากมีป่าไม้และแนวเขาล้อมรอบ ในฤดูฝน จะมีปริมาณน้ำฝนมากพอสมควรทำให้เกิดอุทกภัยจากน้ำป่าไหลหลากเกือบทุกปี ในบางปีจะมีพายุลูกเห็บ ฤดูหนาว อากาศค่อนข้างเย็นจนถึงหนาว

สภาพเศรษฐกิจ จากสภาพทางภูมิศาสตร์ ส่งผลให้การดำรงชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่ในภาคเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ปลูกถั่วเหลือง ทำไร่ ทำสวนลำไย มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ และการเลี้ยงปลา ซึ่งภาคการเกษตรของหมู่บ้านนี้ ได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมให้ทำเป็นเกษตรปลอดสารหรือเกษตรอินทรีย์ นอกจากนี้แล้ว ยังมีร้านค้าในหมู่บ้านอยู่จำนวนหนึ่ง ซึ่งขายทั้งของเบ็ดเตล็ดและอาหาร อีกทั้งมีการจัดตั้งกลุ่มเลี้ยงโคเป็นอาชีพเสริมรายได้ ส่วนที่เหลือจะทำอาชีพรับจ้าง

สภาพสังคม บ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นบ้านชั้นเดียวครึ่งไม้ครึ่งปูนสร้างอยู่ติดกับถนนสายหลัก และบริเวณซอยต่างๆ ภายในหมู่บ้าน ประชากรส่วนใหญ่มีสัญชาติไทยและนับถือศาสนาพุทธ โดยมีวัดสุวรรณาวาเป็นศูนย์รวมและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้าน ปัจจุบันมีพระคณิต สุวรรณโน เป็นเจ้าอาวาส ภาษาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารคือภาษาเหนือ (คำเมือง) และมีประชาชนบางส่วนที่เป็นชาวเขาและต่างด้าว เช่น เผ่ามูเซอ ไทยใหญ่ และพม่า ซึ่งนับถือศาสนาคริสต์ นอกเหนือจากประเพณีและวัฒนธรรมทางเหนือหรือล้านนาแล้ว หมู่บ้านนี้ยังคงวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ คือการนับถือผีปู่ย่า โดยเฉพาะเมื่อมีการแต่งงานเกิดขึ้น จะต้องมีการ “ขอยผี” ตามธรรมเนียมปฏิบัติ และในช่วงเทศกาลต่างๆ จะมีการรวมญาติ ในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นมีหลายอย่าง เช่น การเกษตรอินทรีย์ปลอดสารพิษ การตีเหล็ก ตีมีด การใช้สมุนไพรรักษาโรค การนวดแบบโบราณ การจัดการป่าต้นน้ำ การตัดบาตรเทโวข้าวสารอาหารแห้ง การทำบุญ เล่นน้ำ ขนทรายเข้าวัด และรดน้ำดำหัวในประเพณีสงกรานต์หรือปีใหม่เมือง การทำบุญเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา ประเพณีลอยกระทง และตานข้าวใหม่ในเดือน 4 เบ็ง (เพ็ญเดือน 4 เหนือ) ชุมชนนี้มีโรงเรียนบ้านนาหีกสอนระดับประถมศึกษา 1 แห่ง ปัจจุบัน มีครู 7 คน มีนักเรียน 75 คน จำแนกเป็นนักเรียนชาย 41 คน นักเรียนหญิง 34 คน มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน 1 แห่ง โดยมีอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) เป็นผู้รับผิดชอบ และจำนวนครัวเรือนที่มีส้วมราดน้ำ ร้อยละ 100

โครงสร้างพื้นฐานและทรัพยากร เส้นทางคมนาคมในหมู่บ้าน มีทั้งถนนคอนกรีต ถนนลาดยาง และถนนลูกรัง และมีแม่น้ำแมริมเป็นแม่น้ำสายหลักไหลผ่านกลางหมู่บ้าน

2) ข้อค้นพบ

2.1) **ปัญหาที่เกิดขึ้น** ในชุมชนบ้านนาหีกที่มีแม่น้ำแมริมเป็นแม่น้ำสายหลักไหลผ่านกลางหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงทำอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยเฉพาะการทำนา และปลูกถั่วเหลือง ในอดีตชาวบ้านในหมู่บ้านเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรโดยใช้สารเคมีเป็นหลัก ส่งผลให้เกิดปัญหาจากการทำเกษตรเคมี เช่น ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม แหล่งอาหาร สุขภาพ ที่อยู่อาศัย และสภาพแวดล้อม อีกทั้งหนี้สินที่เพิ่มขึ้น จากการที่ต้องลงทุนสูงในการซื้อสารเคมี แต่ผลผลิตที่ได้กลับมีราคาถูกลง

2.2) ความต้องการที่จะแก้ไขปัญหา จากการที่ชาวบ้านได้รับรู้ผลของความผิดพลาดในอดีตและปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น ทำให้เกิดการรวมกลุ่ม โดยเริ่มจาก

(1) การรวมกลุ่มบุคคลที่ประสบปัญหาเหมือนกันและมีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน ซึ่งอาศัยความสัมพันธ์ระดับปัจเจกบุคคล ลักษณะเครือข่าย มีการไว้วางใจกัน และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

(2) การนำความรู้ ประสบการณ์ แนวคิดและวิธีการต่างๆ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ในระหว่างแต่ละบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตร ถือเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างทุนทางสังคมและทุนทางปัญญาในระดับปัจเจกบุคคล จนเกิดเป็นทุนมนุษย์ที่สามารถนำความรู้ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในกลุ่ม การเรียนรู้จากสื่อต่างๆ รวมทั้งการเรียนรู้จากภายนอกชุมชน องค์กร เครือข่ายต่างๆ ทั้งในลักษณะของการศึกษาดูงาน และการฝึกอบรม ความหลากหลายของความรู้ที่เกิดขึ้นนี้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์

(3) การประสานเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างกลุ่ม/องค์กร/สถาบันต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกชุมชนในการแก้ไขปัญหา จนทำให้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ที่ถูกรวมตัวขึ้นได้รับความสนใจในวงกว้าง นำไปสู่รูปแบบของการทำงานแบบหมู่คณะที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและแก้ไขปัญหา

2.3) การดำเนินการจากการที่ชาวบ้านได้ตระหนักถึงปัญหา และทราบถึงวิธีการในการแก้ไขปัญหาได้

(1) ปรับเปลี่ยนรูปแบบจากการทำการเกษตรเคมีเป็นการทำการเกษตรอินทรีย์ โดยเริ่มจากการทดลองปลูกพืชที่หาได้ในท้องถิ่น สามารถต้านทานโรคได้ดี อาทิ ข้าวอินทรีย์ ถั่วเหลืองอินทรีย์ และพืชผักสวนครัวอินทรีย์ โดยมีผู้มีความรู้และประสบการณ์จากหมู่บ้านที่ได้กระทำสำเร็จแล้วเป็นผู้สอนและแนะนำ

(2) มีกระบวนการเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม และสอดคล้องกับภูมิปัญญาดั้งเดิมจนเห็นเป็นผลสำเร็จ การทำเกษตรอินทรีย์แม้มีหลายขั้นตอนซึ่งต้องใช้เวลาและแรงงานมาก แต่เนื่องจากการร่วมกันทำงานแบบหมู่คณะส่งผลให้การทำการเกษตรอินทรีย์สามารถบรรลุผลสำเร็จ

(3) ร่วมกันการจัดการทรัพยากรชุมชนโดยใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อลดต้นทุนการผลิต เช่น การใช้มูลวัวเป็นปุ๋ยคอก การใช้ปุ๋ยหมักจากเศษฟางและเศษพืชผักสดในนาข้าว การประยุกต์ใช้สมุนไพร และวิธีการทางกายภาพอื่นๆ ในการกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น

(4) เกิดการลดรายจ่าย สร้างรายได้ มีเงินออมมากขึ้นและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทำให้การทำการเกษตรอินทรีย์เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

(5) ขยายเครือข่ายไปยังกลุ่มอื่นๆในเขตอำเภอแมริม แม่แตงและหางดง โดยมีกลุ่มผู้นำที่มีความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์เป็นผู้ขับเคลื่อนในการจัดกระบวนการเรียนรู้ และการถ่ายทอดเพื่อขยายผลให้แก่เกษตรกรรายอื่นๆ อนึ่ง เมื่อเกิดการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในกฎกติกาหรือบรรทัดฐานกลุ่มร่วมกัน ก่อให้เกิดกลไกของการขับเคลื่อน ตลอดจนเกิดแรงกดดันให้ชาวบ้านได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมโดยหันมาทำการเกษตรอินทรีย์และขยายไปในวงที่กว้างขึ้น ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น อีกทั้งคนในชุมชนได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

3) ประเด็นสำคัญ

3.1) การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาชุมชนให้เกิดการพึ่งตนเอง จากวิถีการดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายของชุมชนบ้านนาหูกที่คนในชุมชนมีการผลิตและบริโภคสินค้าภายในชุมชน ซึ่งถือเป็นการสร้างรายได้ ลดรายจ่ายในชุมชน โดยใช้ความรู้ หลักวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้านมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันในการวางแผน ทดลอง และดำเนินการ อีกทั้งมีความต้องการที่จะพัฒนาหมู่บ้านไปสู่ความยั่งยืน การพัฒนาชุมชนพึ่งตนเองจึงยึดหลักความพอดีพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันที่ดีที่พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น ดังสะท้อนในวิสัยทัศน์ของหมู่บ้านที่ว่า “เป็นหมู่บ้านแห่งความสมานฉันท์ ร่วมกันพัฒนา รักษา รักษา มุ่งแก้ไขปัญหาความยากจน”

3.2) การจัดการความรู้มีหลากหลายรูปแบบ ชุมชนบ้านนาหูกเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ของชุมชน โดยจัดเป็นเวทีสาธารณะที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน มีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระดมความคิดเห็นที่หลากหลายและจัดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ เช่น การเรียนรู้แนวคิดเกษตรอินทรีย์ การปรับปรุงบำรุงดินเพื่อความสมบูรณ์แข็งแรงของพืช การอนุรักษ์และฟื้นฟูนิเวศการเกษตร การรณรงค์งดดื่มสุราและเล่นการพนัน และการร่วมกันกำหนดแผนชุมชน ทำให้เกิดการแบ่งปันความรู้ของตนและความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากคนในชุมชน คนนอกชุมชน และสถาบันต่างๆ จนเกิดการพัฒนาเป็นความรู้ร่วมกันของคนในชุมชนที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่างๆในชุมชน เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลไปสู่ความรู้ของกลุ่ม/องค์กร/ชุมชน จนเกิดการเรียนรู้ร่วมภายในกลุ่ม/องค์กร/ชุมชน และเกิดการร่วมดำเนินการ เป็นการนำความรู้ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปปฏิบัติจริง เกิดการเรียนรู้และต่อยอดอย่างต่อเนื่องไปในวงกว้าง

3.3) การนำทุนทางสังคมมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน คนในชุมชนมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ กิจกรรมในชุมชนและประเพณีต่างๆ จึงได้รับความร่วมมือ ร่วมใจจากสมาชิกในชุมชนอย่างเต็มที่ ร่วมกันสอดส่องดูแลเด็กและเยาวชนให้ประพฤติตนอย่างเหมาะสม รวมทั้งคนในชุมชนมีความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ มีความสามัคคี มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความไว้วางใจ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จึงมีความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งในอนาคต

3.4) การมีผู้นำและอาสาสมัครที่เข้มแข็ง ผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน เป็นผู้นำที่มีความรู้ มีวิสัยทัศน์ที่จะนำชุมชนไปสู่ความยั่งยืน เป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นพี่เลี้ยงของคนในชุมชน และมีกลุ่มอาสาสมัครที่เป็นแกนนำสำคัญในการประสานงาน เป็นที่รู้จักของคนในชุมชน มีความรับผิดชอบงาน มีความเสียสละและมุ่งมั่นตั้งใจจริงในการพัฒนาทำให้ได้รับทราบความต้องการของคนในชุมชนได้อย่างถูกต้อง

3.5) ชุมชนสามารถขยายช่องทางการตลาด เกษตรกรบ้านนาเห็กได้ทำการเกษตรอินทรีย์ ซึ่งนอกจากจะผลิตและบริโภคกันเองแล้ว ยังขยายช่องทางการตลาดไปยังกลุ่มผู้บริโภคที่ให้ความสำคัญกับผลผลิตการเกษตรที่ปลอดภัยและมีคุณภาพและเป็นมิตรกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยมีการสร้างตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ขึ้นในพื้นที่ ผู้บริโภคทั่วไปสามารถเลือกซื้อผลผลิตได้โดยตรง อีกทั้งเกษตรกรสามารถนำผลผลิตมาวางจำหน่ายได้โดยไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง เป็นการสร้างรายได้และเป็นปัจจัยดึงดูดสำคัญที่ทำให้เกษตรกรรายอื่นๆ ปรับตัวและหันมาทำการเกษตรอินทรีย์เพิ่มมากขึ้น

3.6) การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง จากวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่าไม้ พันธุ์พืช และสัตว์ ทั้งที่เป็นแหล่งอาหารและการประกอบอาชีพ คนในชุมชนจึงมีจิตสำนึกร่วมกันในการรักษาความสมดุลและยั่งยืนของระบบนิเวศ เช่น มีการผลิตปุ๋ยคอกปุ๋ยอินทรีย์ มีการประยุกต์ใช้สมุนไพรในการป้องกันกำจัดศัตรูพืช และมีการปลูกพืชที่หาได้ในท้องถิ่นที่สามารถต้านทานโรคได้ดี ซึ่งนับเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายในชุมชนให้ก่อประโยชน์สูงสุด ซึ่งนอกจากจะสร้างรายได้ให้กับชุมชนแล้วยังเป็นการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม นอกเหนือจากนั้นยังมีกิจกรรมรณรงค์ให้ช่วยกันรักษาน้ำ รักษาป่า

6.2 กรณีศึกษาชุมชนบ้านเปิด อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

1) ข้อมูลพื้นฐาน

ชุมชนบ้านเปิด เป็นชุมชนระดับตำบลที่มีขนาดใหญ่ อยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งแยกจากตำบลเมืองเก่า เมื่อปี พ.ศ. 2539 โดยมีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลแดงใหญ่ ตำบลศิลา และเทศบาลนครขอนแก่น ทิศตะวันออก ติดต่อกับ เทศบาลนครขอนแก่น ทิศใต้ติดต่อกับ ตำบลเมืองเก่า ทิศตะวันตกติดต่อกับ ตำบลบ้านหว้า และตำบลบ้านทุ่ม มีพื้นที่ 45 ตารางกิโลเมตร หรือ 28,689 ไร่ ปัจจุบัน(พ.ศ. 2552) มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 15,822 ครัวเรือน มีประชากร 30,870 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 686 คน/ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วย 23 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านเปิด หมู่ 2 บ้านเปิด หมู่ 3 บ้านเปิด หมู่ 4 บ้านโคกพันโง หมู่ 5 บ้านหัวทุ่ง หมู่ 6 บ้านคำไฮ หมู่ 7 บ้านกอก หมู่ 8 บ้านหนองโจด หมู่ 9 บ้านหนองขาม หมู่ 10 บ้านคำไฮ หมู่ 11 บ้านสันติสุข หมู่ 12 บ้านกอกน้อย หมู่ 13 บ้านพรสวรรค์ หมู่ 14 บ้านหัวทุ่งนคร หมู่ 15 บ้านหนองขาม หมู่ 16 บ้านแก่นพะยอม หมู่ 17 บ้านเดชา หมู่ 18 บ้านเปิด หมู่ 19 บ้านก้งวานนิเวศน์ หมู่ 20 บ้านสุภัทรา หมู่ 21 บ้านโคกพันโง หมู่ 22 บ้านแก่นทอง และหมู่ 23 บ้านไทรทอง

ภูมิประเทศ ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบสูงมีพื้นที่สูงทางด้านทิศเหนือ บริเวณพื้นที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นลาดเทไปทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นบริเวณที่ลุ่มมีแหล่งแม่น้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ที่สำคัญคือ บึงหนองโคตร บึงกี้ และแก่งน้ำต้อน ซึ่งอยู่ตอนล่างสุด พื้นที่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลางโดยเฉลี่ย 153–203 เมตร

ภูมิอากาศ โดยทั่วไปมีสภาพภูมิอากาศเป็นแบบทุ่งหญ้าในเขตร้อน คือ มีฝนตกสลับกับแห้งแล้ง ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และตะวันออกเฉียงเหนือ ฤดูร้อนอากาศร้อนจัดโดยเฉพาะในช่วงเดือนเมษายน ซึ่งในพื้นที่มักจะประสบปัญหาด้านภัยแล้งทุกปี ฤดูฝนจะมีฝนตกชุกในเดือนสิงหาคม ฤดูหนาวอากาศจะหนาวเย็นโดยทั่วไป และจะหนาวจัดในช่วงเดือนธันวาคมจนถึงเดือนมกราคม

สภาพเศรษฐกิจ เนื่องจากชุมชนบ้านเปิด อยู่ใกล้ย่านตัวเมืองขอนแก่นซึ่งมีความเจริญและใกล้สนามบิน ทำให้เกิดธุรกิจชุมชนอย่างหลากหลาย อาทิ โรงแรม บัมน้ำมัน โรงงานอุตสาหกรรม โรงสีข้าว ศูนย์รถยนต์/จักรยานยนต์ ร้านค้า ร้านอาหาร หอพัก – ห้องเช่า ด้วยเหตุนี้คนในชุมชนจึงมีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง เช่น ช่างปูน ช่างไม้

ช่างทาสี กรรมกร และรับจ้างทั่วไป และจะมีอีกส่วนหนึ่งที่มีอาชีพรับราชการ ทำการเกษตร อาทิ เลี้ยงสัตว์ ปลูกข้าว อ้อย มันสำปะหลัง ถั่วเหลือง และพืชผัก และอาชีพอื่น ๆ

สภาพสังคม วัฒนธรรม ชนบทธรรมเนียมประเพณีของประชาชนมีความหลากหลาย เนื่องจากเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีประชากรจำนวนมาก และประกอบด้วยหลายชาติพันธุ์ ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่มีสัญชาติไทย นับถือศาสนาพุทธ มีวิถีชีวิตแบบชาวอีสานโดยทั่วไป ที่ผูกพันกับธรรมชาติเป็นหลัก โดยเฉพาะการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นมาใช้ในชีวิตประจำวันด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน แต่ก็อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่มีอุปนิสัยเอื้ออาทร มีความขยัน ซื่อสัตย์ มีความรักถิ่นฐานบ้านเกิด และมีวิถีความเป็นอยู่แบบเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การตั้งถิ่นฐานของประชาชนในเขตพื้นที่จะมีลักษณะรวมกันเป็นกลุ่มญาติ พี่น้อง มีความรักเคารพในระดับอาวุโส มีประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นที่ดั้งเดิมสืบทอดกันยาวนาน อาทิจานบุญมหาชาติประจำปี งานประเพณีสงกรานต์ งานบุญบั้งไฟ งานประเพณีแห่เทียนพรรษา งานประเพณีลอยกระทง มีการไหลบ่า/การซึมซับวัฒนธรรมตะวันตกในการดำเนินชีวิตของเยาวชน เช่น การแต่งกาย การบริโภค การติดเกมส์ เกิดการเปลี่ยนแปลงของสถาบันครอบครัว จากครอบครัวขยายกลายเป็นครอบครัวเดี่ยว มีวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี 1 แห่ง โรงเรียนประถมศึกษา 5 แห่ง และโรงเรียนมัธยมศึกษา 2 แห่ง ส่วนทางด้านสาธารณสุขมีอนามัยประจำตำบล/หมู่บ้าน 1 แห่ง ศูนย์บริการสาธารณสุข ทต.บ้านเปิด 1 แห่ง ร้านขายยาแผนปัจจุบัน 5 แห่ง และคลินิก 6 แห่ง

โครงสร้างพื้นฐานและทรัพยากร การคมนาคมสะดวกสบาย เป็นที่ตั้งของสนามบิน มีถนนสายหลักตัดผ่าน ส่วนถนนภายในหมู่บ้านโดยทั่วไปอยู่ในสภาพใช้งานได้ดี ส่วนมากเป็นถนนคอนกรีต ถนนทางหลวงที่พาดผ่านเทศบาลตำบลบ้านเปิด ได้แก่ ทางหลวงหมายเลข 12 (ขอนแก่น – ชุมแพ) ส่วนถนนสายสำคัญของหมู่บ้านจะเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้าน และมีรถยนต์โดยสารประจำทางอยู่หลายสายด้วยกัน อาทิ รถยนต์โดยสารประจำทางบ้านหัวทุ่ง-คำไฮ สาย 2 (สีเหลือง) ด้านการโทรคมนาคม มีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขของเอกชนให้บริการในพื้นที่ ทุกหมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้ ส่วนด้านทรัพยากรธรรมชาติมีบึงหนองโคตร ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ มีแหล่งน้ำธรรมชาติ อาทิ ห้วย 1 แห่ง บึง หนอง และอื่นๆ 11 แห่ง และมีแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น ได้แก่ ฝาย 3 แห่ง บ่อน้ำตื้น 212 แห่ง บ่อน้ำบาดาล (บ่อโยก) 95 แห่ง

2) ข้อค้นพบ

2.1) ปัญหาของชุมชนบ้านเปิดที่เป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีประชากรจำนวนมาก และหลายชาติพันธุ์ พื้นที่ตั้งอยู่ใกล้ตัวเมืองขอนแก่นที่มีความเจริญ ทำให้ชุมชนมีการผสมผสานระหว่างความเป็นเมืองกับชนบท อีกทั้งหน่วยธุรกิจชุมชนมีความหลากหลาย ส่งผลให้ความเจริญได้นำมาซึ่งปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาขยะ มลพิษ ยาเสพติด อาชญากรรม เป็นต้น

ขณะที่การไหลบ่า/การซึมซับของวัฒนธรรมตะวันตกส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของเยาวชน อาทิ การแต่งกาย การบริโภค การติดเกมส์ การอยู่ก่อนแต่ง ดังนั้น การดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนจึงอยู่ท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งต่างๆ

2.2) ความต้องการที่จะแก้ไขปัญหา เกิดจากการที่ผู้นำชุมชนเล็งเห็นว่าปัญหาเหล่านี้ต้องร่วมกันแก้ไขผ่านการร่วมเรียนรู้ที่ทำให้เห็นแนวทางการแก้ไขปัญหา เริ่มจาก

(1) การรวมกลุ่มบุคคลที่เป็นผู้นำชุมชน โดยอาศัยความสัมพันธ์ระดับปัจเจกในลักษณะเพื่อนร่วมงาน ที่มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันเป็นประจำจนเกิดความไว้วางใจ และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

(2) การจัดประชุมระดมความคิดเห็นร่วมกับคนในชุมชน เพื่อนำความรู้ประสบการณ์ แนวคิดและวิธีการต่างๆของแต่ละบุคคลที่เกี่ยวข้องมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน เกิดการเชื่อมโยงระหว่างทุนทางสังคมและทุนทางปัญญาในระดับปัจเจก เป็นทุนมนุษย์ที่มีความสามารถในการนำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

(3) กระบวนการเรียนรู้การจัดตั้งวิทยุชุมชนจากผู้รู้ หน่วยงาน/องค์กรภายนอกชุมชน กลุ่มเครือข่ายสมาคมวิเทศสัมพันธ์เล่นซ่อนแค้น ทำให้เกิดแนวคิดที่จะจัดวิทยุชุมชนเพื่อเป็นสื่อกลางของการเผยแพร่แลกเปลี่ยนข่าวสารต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ไม่ว่าจะเป็นด้านการเกษตร สังคม การศึกษา สุขภาพ ที่ทุกคนในชุมชนสามารถเข้าถึง อีกทั้งเป็นสื่อกลางให้แก่ภาครัฐในการรณรงค์ การรับเรื่องร้องเรียน และการเข้าใจในความต้องการของคนในชุมชน

2.3) การดำเนินการจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันนำไปสู่การทดลองจัดตั้งสถานีวิทยุชุมชนคนเมืองขอนแก่น (FM 96.25 MHz) โดย

(1) ออกอากาศอาศัยเสาวิทยุสมัครเล่น ที่สามารถออกอากาศรัศมีครอบคลุม 10 กิโลเมตรภายในชุมชน โดยเน้นผลประโยชน์ของคนในชุมชนมากที่สุด ออกอากาศในเรื่องการเกษตร อาชีพ การสาธารณสุข เป็นสื่อกลางระหว่างผู้นำชุมชนกับคนในชุมชน ดำเนินการโดยไม่แสวงหากำไรหรือหวังผลประโยชน์เชิงธุรกิจ การโฆษณาจะเน้นที่สินค้าภายในชุมชนท้องถิ่น โดยเจ้าของสินค้าจะจ่ายค่าโฆษณาให้กับสถานีวิทยุ ถ้าเป็นการฝากข่าวประชาสัมพันธ์กิจกรรมของชุมชน เช่น งานบุญ งานประจำชุมชนสามารถดำเนินการได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

(2) เปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดรายการและแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ซึ่งมีผู้นำชุมชน อบต. ผู้ใหญ่บ้าน เทศบาล ปราชญ์ชาวบ้าน เข้าร่วมจัดรายการเพื่อให้ความรู้และเปิดโอกาสให้คนในชุมชน นักเรียน เยาวชน กลุ่ม/องค์กร/เครือข่ายที่สนใจสามารถสมัครเข้ามาทดลองฝึกเป็นผู้จัดรายการร่วมกับผู้ดำเนินรายการที่มีประสบการณ์ใน

การทำรายการจริง ซึ่งหากมีความสามารถและเป็นผู้ที่มีความประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดีก็จะได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้จัดรายการ

(3) สร้างช่องทางการไหลของข้อมูลข่าวสารจากบนลงล่างและจากล่างขึ้นบน กรณีบนลงล่าง ได้แก่ การให้ข้อมูล และการระดมความร่วมมือ กรณีจากล่างขึ้นบน ได้แก่ การร้องเรียน ตรวจสอบ และสอบถามข้อมูล วิทยุชุมชนเป็นสื่อกลางระหว่างคนในชุมชน สามารถตอบสนองต่อความต้องการภายในชุมชน และเป็นพื้นที่สำคัญที่รวบรวมข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหา

(4) พัฒนาการดำเนินงานวิทยุชุมชนคนเมืองอย่างต่อเนื่อง โดยการส่งผู้ดำเนินรายการไปฝึกอบรม ศึกษาดูงานในหน่วยงานต่างๆ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ และหากสถานีใดขาดบุคลากรก็จะส่งคนไปเสริม เป็นการขยายกลุ่มวิทยุชุมชนไปในชุมชนใกล้เคียง เช่น สถานีวิทยุชุมชนคลื่นมวชนสัมพันธ์ สถานีวิทยุชุมชนคนบ้านเฮา สถานีวิทยุชุมชนนครนรงค์ด้านยาเสพติด สถานีวิทยุชุมชน 94.00 MHz และสถานีวิทยุชุมชนบ้านใหม่สันติสุข นับเป็นการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มวิทยุชุมชน

(5) เป็นสื่อกลางในการระดมความร่วมมือของคนในชุมชน กลุ่ม/องค์กร/เครือข่ายต่างๆ ทำให้เกิดเป็นพลังร่วมในการพัฒนาชุมชน การบริหารจัดการภายในชุมชน ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

3) ประเด็นสำคัญ

3.1) วิทยุชุมชนเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งในชุมชน ที่เปิดโอกาสสร้าง และกระตุ้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการวิทยุชุมชน เกิดความเป็นเจ้าของ รักและหวงแหนสื่อของตน และพร้อมใจกันใช้วิทยุชุมชนในการพัฒนาชุมชน อีกทั้งเป็นเครื่องมือในการประสานความร่วมมือ ดูแลในพื้นที่ โดยมีเจ้าหน้าที่ภาครัฐ เจ้าหน้าที่ภาคเอกชน พัฒนาชุมชน ผู้นำชุมชน และคนในชุมชน ใช้ประโยชน์ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

3.2) การสร้างความร่วมมือในหลายระดับผ่านวิทยุชุมชน ในระดับกลุ่ม มีการสื่อสารระหว่างผู้ที่สนใจในเรื่องเดียวกัน เช่น การเกษตร สินค้าชุมชน เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกให้มีความแน่นแฟ้น เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมระดับชุมชน มีการสื่อสารระหว่างผู้นำชุมชน กลุ่ม/เครือข่ายต่างๆ ในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง และในระดับจังหวัด เป็นการสื่อสารแลกเปลี่ยนระหว่างองค์กร/หน่วยงานต่างๆ เช่น การประสานความช่วยเหลือ ขอบประมาณจากภาครัฐ การจัดการศึกษาดูงานนอกสถานที่ เป็นต้น

3.3) **วิถีแบบอีสานเป็นทุนทางสังคมที่เอื้อต่อการพัฒนา** ความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย ความผูกพันในแบบเครือญาติ ที่มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีวัฒนธรรม ประเพณี และมีทัศนคติในการใช้ชีวิตว่า “อยู่เป็นหมู่ดีกว่าอยู่โดดเดี่ยว” การช่วยกันคิด ช่วยกันทำ การพึ่งตนเองและการพึ่งกันเองในชุมชนน่าจะเป็นสิ่งที่ดีที่สุด จึงก่อให้เกิดการร่วมมือกันสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน อาทิ การร่วมกันสืบสานประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.4) **การมีผู้นำที่เป็นทางการที่เข้มแข็ง** อาทิ นายกเทศบาล กำนันผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน เป็นที่รู้จักและเคารพของคนในชุมชน เป็นผู้นำที่มีความรู้ มีวิสัยทัศน์ มีความสามารถในการจัดการ มีทีมงานที่มีประสิทธิภาพ มีความรับผิดชอบงาน มีความเสียสละและมุ่งมั่นตั้งใจจริงในการพัฒนา ทำให้รู้ความต้องการของคนในชุมชนได้อย่างถูกต้อง และมีอาสาสมัครเป็นกลุ่มที่สนับสนุนและขับเคลื่อนการพัฒนาในชุมชน

3.5) **การมีผู้รู้และผู้มีประสบการณ์ที่หลากหลายในชุมชน** อาทิ ปราชญ์ชาวบ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระภิกษุ ครู ผู้อาวุโส นายกเทศมนตรี กรรมการกองทุนหมู่บ้าน ทำให้คนในชุมชนมีโอกาสได้รับความรู้และประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาในมุมมองที่หลากหลาย ก่อให้เกิดการพัฒนาเกิดประสิทธิภาพและบรรลุผลตรงตามเป้าหมาย

6.3 กรณีศึกษาชุมชนบ้านหนองแค ตำบลหนองน้อย อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท

1) ข้อมูลพื้นฐาน

ชุมชนบ้านหนองแค เป็นชุมชนระดับหมู่บ้าน ตั้งอยู่หมู่ 1 ตำบลหนองน้อย ทิศเหนือติดกับหมู่ที่ 6 ต.มะขามเฒ่า อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท ซึ่งอยู่ตอนเหนือของภาคกลางตอนบน ระยะทางห่างจากที่ว่าการอำเภอวัดสิงห์ ประมาณ 6 กิโลเมตร ทิศใต้ติดต่อกับ หมู่ที่ 8 ตำบลห้วยงู อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท ทิศตะวันออกติดต่อกับ หมู่ที่ 8 ตำบลนางลือ อำเภอเมือง จังหวัดชัยนาท ทิศตะวันตกติดต่อกับ หมู่ที่ 7 ตำบลหนองน้อย อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท มีพื้นที่ทั้งสิ้น 4,064 ไร่ ปัจจุบัน (พ.ศ. 2552) มีจำนวนครัวเรือน 198 ครัวเรือน มีประชากร 672 คน จำแนกเป็นชาย 324 คน หญิง 348 คน

ภูมิประเทศ มีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย มีแม่น้ำสายใหญ่ไหลผ่าน คือ แม่น้ำท่าจีน แบ่งเขตตำบลหนองน้อยกับตำบลนางลือ นอกจากนี้ยังมีคลองส่งน้ำของโครงการชลประทานทุ่งวัดสิงห์ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ที่ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ในการทำเกษตร

ภูมิอากาศ อยู่ใต้อิทธิพลของลมมรสุมที่พัดผ่านประจำฤดู ฤดูฝนเริ่มต้นประมาณกลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม โดยได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นลมร้อนและชื้นพัดจากมหาสมุทรอินเดียผ่านอ่าวไทยปกคลุมประเทศไทยทำให้มีฝนตกชุกทั่วไป ฤดูหนาวเริ่มต้นประมาณกลางเดือนตุลาคม ถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ ได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดพาเอาความแห้งแล้งและหนาวเย็นจากประเทศจีนเข้ามาปกคลุมประเทศไทย ทำให้มีอากาศหนาวเย็นโดยทั่วไป และฤดูร้อนเริ่มประมาณกลางปลายเดือนกุมภาพันธ์ ถึงกลางเดือนเมษายน ระยะเวลาเป็นช่วงว่างของฤดูมรสุมจึงมีลมจากทิศใต้ และตะวันออกเฉียงใต้พัดปกคลุม ทำให้มีอากาศร้อนอบอ้าวทั่วไป

สภาพเศรษฐกิจ จากสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยมีการทำนาตลอดทั้งปี และในชุมชนได้มีการรวมตัวจัดตั้งโรงสีข้าวชุมชน 1 แห่ง ส่วนอาชีพเสริม ได้แก่ การทำประมง ทำสวน ไร่จ้าง ค้าขาย และเลี้ยงสัตว์

สภาพสังคม เป็นชุมชนสงบเงียบ ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นผู้รักสงบ มีความสามัคคีกลมเกลียวกันดี ไม่ค่อยมีปัญหาในการปกครอง นับถือศาสนาพุทธ โดยมีวัดทรงเสวย ซึ่งเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประทับแรมตอนเสด็จพระราชดำเนินตรวจชลำน้ำเก่า (แม่น้ำท่าจีน) เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน อีกทั้งคนในชุมชนได้ร่วมกันรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมโบราณของตนไว้หลายอย่าง เช่น ประเพณีวันสงกรานต์ รดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ ประเพณีวันลอยกระทง และมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชน 2 แห่ง

โครงสร้างพื้นฐานและทรัพยากร การคมนาคมติดต่อระหว่างตำบลและอำเภอ เป็นถนนลาดยางของกรมโยธาธิการ สายวัดสิงห์ ถึง ดอนตาล ถนนลาดยาง ทางหลวงท้องถิ่น สายโคกสูง ถึง วังหมัน ถนนลาดยางของกรมโยธาธิการ สายคลองปลาไหล ถึง ท่าโบสถ์ และถนนลาดยางของกรมโยธาธิการ สายบ้านหนองน้อย-คลองปลาไหล สำหรับเส้นทางคมนาคมเชื่อมระหว่างหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นดินลูกรัง ถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก นอกจากนี้ยังเป็นถนนดินอีกเล็กน้อย การโทรคมนาคม มีโทรศัพท์สาธารณะ 10 แห่ง แต่ยังมีไฟฟ้าใช้ไม่ครบทุกครัวเรือน (ขาด 2 ครัวเรือน) และมีประปาหมู่บ้าน ส่วนทรัพยากรแหล่งน้ำธรรมชาติ คือ แม่น้ำท่าจีน อีกทั้งมีคลองส่งน้ำทุ่งวัดสิงห์ ครอบคลุมทุกพื้นที่

2) ข้อค้นพบ

2.1) **ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านหนองแค** เป็นชุมชนระดับหมู่บ้าน มีแม่น้ำสายใหญ่ไหลผ่าน คือ แม่น้ำท่าจีน มีการชลประทานที่ดี ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงมีอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาข้าว สิ่งที่เผชิญบ่อยครั้งคือราคาข้าวเปลือกตกต่ำ การถูกกดราคาและโกง

น้ำหนักร้าง โรงสีข้าวไม่เพียงพอต่อปริมาณข้าวที่สามารถผลิตได้ แม้ว่าจะมีโรงสีข้าวในชุมชนใกล้เคียง แต่โรงสีข้าวทั้งหมดเป็นของเอกชน ซึ่งมีสิทธิกำหนดราคาเอง ทำให้เกษตรกรไม่ได้รับความยุติธรรม

2.2) ความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาจากสถานการณ์ดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านหนองเค็มมีความต้องการที่จะมีโรงสีข้าวที่เป็นของชุมชน เพื่อใช้ผลิตข้าวสารทั้งสำหรับบริโภคในครัวเรือนและนำไปจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ เป็นการสร้างธุรกิจชุมชน จึงเกิดการรวมกลุ่มโดยเริ่มจาก

(1) ผู้นำชุมชนและเกษตรกรได้มีการระดมความคิดเห็นในการก่อสร้างโรงสีข้าวซึ่งได้รับความร่วมมืออย่างรวดเร็ว เป็นสัญญาณของการเอาใจจริงเอาใจจ้งท่ามกลางการไม่มีความรู้เกี่ยวกับโรงสีข้าวชุมชน

(2) การร่วมกันตระเวนหาความรู้โดยการดูงานตามโรงสีต่างๆ เมื่อเกิดการเรียนรู้ ทำให้รู้ถึงช่องทางการสร้างโรงสีข้าวชุมชน การบริหารจัดการงบประมาณในการก่อสร้าง นำไปสู่การเขียนเสนอโครงการเพื่อของบประมาณในการสร้างโรงสีข้าวชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการร่วมกันแสวงหาความรู้ จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในและภายนอกชุมชน เป็นการนำทุนทางปัญญาที่มีในระดับบุคคล และระดับองค์กร/เครือข่ายมาผสมผสานเกิดเป็นความรู้ที่นำมาแก้ไขปัญหา และเชื่อมโยงกับความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนเป็นทุนทางสังคมทำให้เกิดทุนมนุษย์ที่มีคุณธรรม ความสามารถ ความเสียสละ และมีจิตอาสา

2.3) การดำเนินการเกิดขึ้นจากความพยายามอย่างยั้งยัดของกลุ่มผู้นำชุมชนคนในชุมชนและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันทำงานแบบหมู่คณะ ในการประสาน ผลักดันโครงการโรงสีข้าวชุมชนตั้งแต่แรกเริ่มจนกระทั่งประสบความสำเร็จในปี 2551 โดย

(1) ตั้งคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มโรงสีข้าวที่มีความซื่อสัตย์และความจริงใจร่วมดำเนินงาน ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างโรงสีข้าวชุมชน เป็นการสร้างความเข้มแข็ง และเพิ่มอำนาจต่อรอง

(2) สร้างเวทีการประชุมและการเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่กลุ่มเกษตรกร เพื่อให้ทราบถึงรูปแบบการบริหารจัดการธุรกิจโรงสีข้าวชุมชน

(3) พัฒนาระบบการผลิตอย่างครบวงจรโดยเชื่อมประสานกับกลุ่มอื่นๆ อาทิ กลุ่มปุ๋ยชีวภาพในชุมชน เพื่อส่งเสริมและร่วมผลิตข้าวปลอดสารพิษ ลดการใช้สารเคมีซึ่งมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ประสานกับกลุ่มกองทุนหมู่บ้านในการบริหารทุนหมุนเวียน ทำให้เกิดความคล่องตัว และการติดต่อแหล่งทุนภายนอก ซึ่งส่งผลของการดำเนินงานโรงสีข้าวชุมชน ทำให้รายได้ จำนวนสมาชิกและเงินทุนในการดำเนินงานเพิ่มมากขึ้น

(4) เกิดการจัดการผลิตข้าวแบบครบวงจร ทำให้เงินตราที่เคยไหลออกจากชุมชน กลับคืนสู่ชาวนา เกิดดอกผล สร้างประโยชน์ให้กับชุมชน ถือว่าเป็นการสร้างเศรษฐกิจชุมชน สร้างงานและสร้างรายได้ในชุมชน ลดการอพยพแรงงานไปรับจ้างต่างถิ่น และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

3) ประเด็นสำคัญ

3.1) การเชื่อมโยงเครือข่ายด้วยทุนทางสังคมก่อให้เกิดการประสานประโยชน์ร่วมกัน กลุ่มอาชีพในชุมชนบ้านหนองแคมีการเชื่อมโยงเครือข่าย เพื่อนพ้อง พันมิตรกับกลุ่มที่เกี่ยวกับการเกษตร เป็นการเชื่อมทุนทางสังคมในแนวนอน และยังสานเครือข่ายกับบุคคลและหน่วยงานต่างๆ เป็นการเชื่อมทุนทางสังคมในแนวตั้ง กลุ่มเกษตรกรที่ทำนาในบ้านหนองแคมีกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ที่กระทำร่วมกับกลุ่มที่มีลักษณะคล้ายกันและหน่วยงานต่างๆ เช่น การช่วยเหลือระหว่างสมาชิกเครือข่าย ซึ่งให้เห็นถึงความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลระหว่างกลุ่มสมาชิกเครือข่าย เป็นการช่วยเหลือประคับประคองให้ทุกกลุ่มก้าวไปข้างหน้าด้วยกัน ขณะที่การประสานกับหน่วยงานต่างๆ เป็นในเรื่องการตลาด การปรับปรุงกระบวนการปลูก กระบวนการผลิตข้าว และการกู้ยืมเงินเพื่อการลงทุน

3.2) การรวมกลุ่มอย่างมีระบบเพื่อร่วมแก้ไขปัญหาชุมชน โดยเริ่มจากการร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และร่วมกันหาทางออก ผ่านการทำกิจกรรมอย่างมีระบบ มีเวทีในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน กำหนดวาระการประชุม และเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการเรียนรู้ เช่น การรวมกลุ่มของเกษตรกรทำนาเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มโรงสีข้าวชุมชน ทุกคนจึงมีส่วนร่วมในการบริหารและเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น การปลูกข้าวอินทรีย์ ข้าวปลอดสารพิษ รวมทั้งมีการประชุมปรึกษาหารือเพื่อร่วมกันวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ

3.3) การจัดการเศรษฐกิจชุมชนเพื่อชุมชนพึ่งตนเอง จากผลกระทบปัญหาด้านต่างๆ ทำให้คนในชุมชนมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตชุมชน จากที่พึ่งพิงภายนอก การผลิตเพื่อการค้าและการแข่งขันไปสู่วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่พึ่งพิงธรรมชาติ เน้นความสอดคล้องสมดุลความพอเพียง และพึ่งตนเอง โดยพยายามฟื้นฟูระบบการผลิตที่พึ่งพาทรัพยากรในชุมชน การผลิตเพื่อบริโภคในครอบครัวและชุมชนเป็นหลัก เช่น การจัดการโรงสีข้าวชุมชน เพื่อผลิตและบริโภคภายในชุมชน ผลผลิตที่เหลือจึงค่อยนำออกจำหน่าย มีการจัดการกองทุนหมุนเวียน ใช้ปัจจัยการผลิตภายในชุมชน เพื่อลดต้นทุนการผลิต สร้างรายได้ และลดการพึ่งพาจากภายนอก

3.4) วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจ วัฒนธรรมประเพณี และพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชน กิจกรรมต่างๆในชุมชนบ้านหนองแคจะจัดที่วัดทรงเสวย เนื่องจากเป็นศาสนสถานที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนยามที่เกิดปัญหา และเป็นแหล่งที่ชาวบ้านจะมาพบปะหารือ ทำกิจกรรมทางศาสนา ชนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมร่วมกัน โดยใช้ศาลาการเปรียญเป็นสถานที่จัดกิจกรรม

6.4 กรณีศึกษาชุมชนบ่อกว้างทอง อำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี

1) ข้อมูลพื้นฐาน

ชุมชนบ่อกว้างทอง เป็นชุมชนระดับตำบล ตั้งอยู่อำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี โดยที่ตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบลบ่อกว้างทอง อยู่เลขที่ 24 หมู่ที่ 3 ตำบลบ่อกว้างทอง ห่างจากที่ว่าการอำเภอบ่อทอง ประมาณ 13 กิโลเมตร ทิศเหนือติดต่อกับตำบลท่าวาสุกรี กิ่งอำเภอเกาะจันทร์ ทิศใต้ติดต่อกับตำบลหนองอิรุณ อำเภอบ้านบึง และตำบลห้างสูง อำเภอหนองใหญ่ ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลธาตุทอง เขตอำเภอบ่อทอง และทิศตะวันตกติดต่อกับเขตตำบลหมอนนาง อำเภอพนัสนิคมและตำบลหนองอิรุณ อำเภอบ้านบึง มีพื้นที่ทั้งหมด 22,105 ไร่ หรือ 35.37 ตารางกิโลเมตร ปัจจุบัน(พ.ศ. 2552) มีครัวเรือนจำนวน 1,723 ครัวเรือน มีประชากร 6,327 คน จำแนกเป็นชาย 3,137 คน หญิง 3,190 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 178.88 คนต่อตารางกิโลเมตร ซึ่งตำบลบ่อกว้างทองประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน หมู่ที่ 1 บ้านหนองเสม็ด หมู่ 2 บ้านหนองยายเกา บ้านเนินทรายขาว บ้านเนินคะนอง หมู่ 3 บ้านโป่งไม้ไร่ หมู่ 4 บ้านบ่อกว้างทอง บ้านหนองลำดวน บ้านเขากลิ้ง บ้านเนินหินตั้ง บ้านเขากระถิน หมู่ 5 บ้านหนองเกตุ หมู่ 6 บ้านเนินสูง บ้านหนองไผ่ บ้านบึงตะกั่ว บ้านหนองชมสวน หมู่ 7 บ้านหนองบอน บ้านหนองมะกรุ บ้านหนองบอนโน บ้านเนินสวรรค์ และหมู่ที่ 8 บ้านลำภาทอง

ภูมิประเทศ ลักษณะภูมิประเทศของตำบลบ่อกว้างทอง เป็นที่ราบและที่ดอนเชิงเขา มีลำคลอง 2 สาย ได้แก่ คลองตะโหนด และคลองกระเบาไหลลงสู่ที่ราบเชิงเขาและที่ราบในเขตพื้นที่ของตำบล ซึ่งคลองตะโหนดมีต้นกำเนิดอยู่ที่เขาบ่อกว้างทอง ไหลจากเขาบ่อกว้างทองซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของตำบล ลงสู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ส่วนคลองกระเบาจะมีจุดกำเนิดจากเขากลิ้ง โดยไหลลงสู่ทางทิศใต้ของตำบล

ภูมิอากาศ มีลักษณะอากาศแบบมรสุมเขตร้อน ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้มีฝนตกชุกช่วงเดือนสิงหาคม-ตุลาคม และได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้มีอากาศหนาวและแห้งแล้งในช่วงเดือนพฤศจิกายน - กุมภาพันธ์ และ

เนื่องจากทำเลที่ตั้งของจังหวัดชลบุรี ทางทิศตะวันตกติดกับทะเล จึงทำให้การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศมีไม่มากนัก

สภาพเศรษฐกิจ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมีพื้นที่การเกษตรทั้งสิ้น 13,308 ไร่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ไร่ ได้แก่ อ้อย มันสำปะหลัง ฯลฯ แต่ก็มีการทำนาอยู่บางส่วน ประมาณ 850 ไร่ และมีการเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะ ไก่ เป็ด และสุกร ได้มีการเปิดเป็นฟาร์มขนาดใหญ่ จำนวน 7 แห่ง อีกทั้งสภาพพื้นตำบลบ่อขวางทองมีความสะดวกในการคมนาคม จึงมีการลงทุนสร้างโรงงานอุตสาหกรรม ปัจจุบันมีโรงงาน 7 แห่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงงานผลิตอุปกรณ์และชิ้นส่วนต่างๆ ทางอิเล็กทรอนิกส์

สภาพสังคม ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ศาสนสถานที่สำคัญ ได้แก่ วัดหนองเสม็ดสันติธรรมาราม วัดเขาบ่อขวางทอง วัดหนองเกตุ วัดสำเภาทอง มัสยิด 1 แห่ง และศาลเจ้า 2 แห่ง ซึ่งวัดเขาบ่อขวางทอง ถือกันว่าเป็นวัดที่มีบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ และนอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปไสยาสน์ธรรมไพศาล องค์พระยาว 29 วา 9 ศอก 8 นิ้ว สูง 8.3 วา วัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญ ได้แก่ ประเพณีวันไหลหรือสงกรานต์น้ำไหล ประเพณีก่อพระเจดีย์ทราย ประเพณีทำบุญข้าวหลาม ด้านการศึกษาตำบลบ่อขวางทองมีโรงเรียน 4 แห่ง ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน 1 แห่ง ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร 1 แห่ง และศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ในวัดหนองเกตุ 1 แห่ง ส่วนด้านการบริการสาธารณสุข ตำบลบ่อขวางทองมีเฉพาะอนามัยประจำตำบลและหมู่บ้าน 2 แห่ง (อยู่หมู่ 1 และหมู่ 3) และอยู่ห่างโรงพยาบาลประจำอำเภอ ประมาณ 13 กิโลเมตร และ 18 กิโลเมตร ตามลำดับ

โครงสร้างพื้นฐานและทรัพยากร การคมนาคมสะดวกมีถนนสายหลัก คือ ถนนสายบ่อทอง ถึง หนองเสม็ด ทางหลวงหมายเลข 3284 ถนนสายรอง 2 สาย คือ ถนนสายเนินโมก ถึง ทับเจริญ และ ถนนสายเจริญโชคดี ซึ่งสามารถใช้เป็นเส้นทางเข้าอำเภอบ่อทองได้ การคมนาคมภายในตำบลเชื่อมโยงทุกพื้นที่ เส้นทางภายในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นถนนลูกรัง มีโทรศัพท์(บ้าน) ครอบคลุมเกือบทุกหลังคาเรือน โทรศัพท์สาธารณะ 8 แห่ง ศูนย์บริการอินเทอร์เน็ตตำบล 1 แห่ง หอกระจายข่าว/เสียงตามสาย 15 แห่ง มีไฟฟ้าใช้ครบทุกครัวเรือน การประปาครอบคลุมครบทุกหมู่บ้าน แหล่งทรัพยากรน้ำธรรมชาติ ได้แก่ คลองตะโหนด และคลองกระเบาะ ส่วนแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น ได้แก่ ฝาย 21 แห่ง สระน้ำสาธารณะ 9 แห่ง บ่อน้ำตื้น 27 แห่ง บ่อ โยก/บ่อบาดาล 11 แห่ง ถังเก็บน้ำ ๘.33 9 แห่ง ถังเก็บน้ำ ๘.99 3 แห่ง และอ่างเก็บน้ำหนองเสม็ด 1 แห่ง ส่วนแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ ถ้ำเขาชะอางค์หายอด และถ้ำเขาชะอางค์ทรงเครื่อง ซึ่งเป็นถ้ำขนาดใหญ่ มีหินงอกย้อยจำนวนมาก

2) ข้อค้นพบ

2.1) ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านบ่อขวางทองที่เป็นชุมชนระดับตำบล ตั้งอยู่ระหว่างที่ราบและที่ดอนเชิงเขา มีลำคลอง 2 สายไหลผ่านตำบล ได้แก่ คลองตะโหนด และ คลองกระเบา ชาวบ้านในพื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่มีบางส่วนประกอบอาชีพรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมและฟาร์มเลี้ยงสัตว์ ในอดีตที่ผ่านมา ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง มีทุนทางสังคม ทุนทางปัญญา และทุนทางวัฒนธรรม แต่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยน จากการผลิตเพื่อกินเอง โดยปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์หลายอย่างมาเป็น ปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อขาย การพึ่งพาเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ ใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ทรัพยากรต่างๆ ระบบและคุณค่าดั้งเดิมถูกทำลาย/ลดทอนความสำคัญลง ทำให้ชุมชนที่เคยพึ่งพาตนเอง และพึ่งพาซึ่งกันและกันในอดีตกลับมาพึ่งพาภายนอกในทุกด้าน รวมทั้งมีปัญหาเพิ่มขึ้นหลายด้าน เช่น ปัญหาสุขภาพ ปัญหาหนี้ในระบบ ปัญหาเยาวชน และสิ่งเสพติด

2.2) ความต้องการที่จะแก้ไขปัญหา จากการที่ชาวบ้านได้รับรู้ผลความผิดพลาดในอดีตและปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันขึ้น โดยเริ่มจาก

(1) การร่วมกันหาสาเหตุของปัญหา โดยการประชุมค้นหาสาเหตุและที่มาของปัญหา สะท้อนให้เห็นถึงการนำความรู้ที่มีอยู่ในแต่ละคนมาแลกเปลี่ยน โดยอาศัย การตระหนักร่วมกันในปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นตัวยึดโยงการระดมความคิดเห็น

(2) ผู้นำชุมชนและกลุ่มสตรีจำนวนหนึ่งพยายามฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนำความรู้ ประสบการณ์ที่ตนเองมีมาร่วมแลกเปลี่ยน คิดค้นหาวิธีการแก้ไขปัญหที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมภายในชุมชน เป็นการเชื่อมโยงทุนทางสังคมและทุนทางปัญญาจนเกิดเป็นทุนมนุษย์ที่พร้อมและตั้งใจจะพัฒนาชุมชน

2.3) การดำเนินการ จากการที่ผู้นำชุมชนและกลุ่มได้ตระหนักถึงปัญหา นำไปสู่การพยายามแก้ไขปัญหภายในชุมชนด้วยตนเองซึ่งยังไม่ประสบความสำเร็จในช่วงแรก แต่ได้มีการดำเนินงานต่อเนื่องโดย

(1) ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภายนอกชุมชน องค์กร และเครือข่าย เพื่อพยายามหาวิธีการแก้ไขปัญหา ซึ่งเมื่อได้รับทราบข้อมูลการสร้างความสำเร็จแก่ชุมชนจากโทรทัศน์ และวิทยุ ก็ได้ส่งผู้นำชุมชนไปเข้าร่วมประชุม และสัมมนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชุมชนอื่นๆโดยมีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเป็นผู้สนับสนุน

(2) มีชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จเป็นพี่เลี้ยงในการถอดองค์ความรู้ในการสร้างความเข้มแข็ง ได้แก่ ชุมชนช้างขุน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด และชุมชน

เกาะจันทร์ อำเภอกะจันทร์ จังหวัดชลบุรี ทั้งนี้สิ่งที่เรียนรู้เริ่มแรก คือ การจัดทำแผนชุมชน โดยผู้นำชุมชนได้นำความรู้ที่เรียนรู้มาถ่ายทอด ต่อยอดและประยุกต์ให้เหมาะสมร่วมกับคนในกลุ่ม ทำให้กลุ่มมีการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรม ทั้งในด้านการบริหารงาน หน้าที่ ข้อกำหนดและกฎระเบียบ

(3) ขยายผลไปในกลุ่มต่างๆในชุมชน เกิดพลังร่วมในการสร้างความเข้มแข็งชุมชน ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชน การสนับสนุนและอำนวยความสะดวกจากองค์การบริหารส่วนตำบลบ่อแก้วทางทองในเรื่องสถานที่จัดการประชุม

(4) จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ทำให้คนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงสามารถเข้ามาเรียนรู้ในแต่ละด้านได้ตามหมู่บ้านต่างๆ ได้แก่ หมู่ที่ 1 การสร้างความเข้มแข็ง หมู่ที่ 2 การทำน้ำพริก น้ำสำรอง หมู่ที่ 3 การเล่นและประดิษฐ์กลองยาว หมู่ที่ 4 สวัสดิการชุมชน หมู่ที่ 5 การทำปุ๋ยชีวภาพ การทำน้ำดื่มในชุมชน (ยี่ห้อ Sun Smile) หมู่ที่ 6 การอนุรักษ์ควายไทย หมู่ที่ 7 การผลิตและจัดการน้ำประปาในชุมชน และหมู่ที่ 8 องค์การการเงินเพื่อการผลิตและกู้

(5) ขยายจากแผนชุมชนไปสู่การจัดการสวัสดิการชุมชน ซึ่งมีนางสุตา ประกอบกิจ เป็นแกนนำในการจัดตั้งกลุ่มสวัสดิการชุมชนโดยเรียนรู้มาจากชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จ มีการนำแนวคิดของครูชบ ยอดแก้ว สัจจะวันละหนึ่งบาทเพื่อจัดสวัสดิการชุมชนมาบูรณาการเข้ากับชุมชนของตน และมีชุมชนเกาะจันทร์ อำเภอกะจันทร์ จังหวัดชลบุรีเป็นพี่เลี้ยงในการดำเนินงาน แม้กลุ่มจะจัดตั้งไม่นาน แต่ถือว่ามียุทธศาสตร์สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เนื่องจากมีการบริหารจัดการที่เป็นระบบ คนในชุมชนสามารถเข้าถึงสวัสดิการ ทำให้คนในชุมชนให้ความสนใจและร่วมเรียนรู้ นำไปสู่การร่วมมือกันกำหนดกฎระเบียบและแบบแผนในการปฏิบัติ มีการออมเงินทุกวันที่ 10 ของเดือน ปัจจุบันมีเงินกองทุนมากกว่าหนึ่งแสนบาทที่ใช้จัดสวัสดิการครอบคลุมทั้งการเกิด แก่ เจ็บ ตาย รวมถึง สวัสดิการกู้เงินเพื่อการเกษตร สวัสดิการเงินฝาก และทุนการศึกษา

3) ประเด็นสำคัญ

3.1) การนำประสบการณ์และความรู้ใหม่มาทบทวนและปรับปรุงแผนชุมชน โดยชุมชนบ่อแก้วทางทองได้จัดเวทีเพื่อทบทวนแผนชุมชน เนื่องจากต้องการนำความรู้ใหม่ๆ และประสบการณ์จากการได้ไปร่วมประชุม และศึกษาดูงานชุมชนอื่นๆมาปรับปรุงแผนชุมชนให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน รวมทั้งกำหนดแผนการปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ คือ การพัฒนาที่เข้มแข็งให้ชุมชนเป็นแหล่งของการเรียนรู้ สามารถรองรับและตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้

3.2) การสร้างกิจกรรมเพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา ผ่านการจัดกิจกรรมให้ความรู้ในเรื่องต่างๆ ที่เป็นประโยชน์อย่างสม่ำเสมอ อาทิ สวัสดิการชุมชน กฎหมายเบื้องต้น การออมทรัพย์ การประกอบอาชีพ การรักษาและสืบสานวัฒนธรรมประเพณี เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความรู้ ความเข้าใจ และสร้างข้อตกลงของกลุ่ม เกิดความเป็นเจ้าของรักและต้องการจะพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็ง

3.3) การจัดการความรู้สู่การสร้างอาชีพ จากการที่ชาวบ้านประสบปัญหาว่างงาน อาทิ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งต้องการหารายได้ช่วยเหลือครอบครัว ได้มีการรวมกลุ่ม เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทำให้เกิดกลุ่มอาชีพต่างๆ เช่น กลุ่มทำไข่เค็มที่นำความรู้ที่ได้รับจากผู้รู้ในชุมชนมาประยุกต์ต่อยอดจนสามารถสร้างรายได้ กลุ่มทำผ้าบาติกที่เกิดจากการนำความรู้จากต่างชุมชนมาประยุกต์ให้เหมาะสม โดยใช้วัตถุดิบในชุมชนจนสามารถผลิตผ้าบาติกที่มีเอกลักษณ์ของชุมชน

3.4) การมีผู้นำชุมชนและกลุ่มสตรีที่เข้มแข็ง ที่มีความตั้งใจจริงในการทำงาน มีจิตอาสา และเป็นที่รู้จักของคนในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มของนางสุดา ประกอบกิจ ถือว่ามีบทบาทอย่างมากในการประสานกับหน่วยงาน นำความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติมาบูรณาการร่วมกับคนในชุมชน มีความกระตือรือร้นในการพัฒนา เพื่อยกระดับชุมชน และมีผู้นำที่เป็นทางการ โดยเฉพาะนายกองค์การบริหารส่วนตำบลที่เห็นความสำคัญของภาคประชาชน ในการเอื้อสถานที่จัดสัมมนา ระดมความคิดเห็น ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาชุมชนบ่อทองเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว

3.5) สวัสดิการชุมชนที่เข้มแข็งสามารถช่วยเหลือคนในชุมชน มีการจัดการสวัสดิการชุมชน ครอบคลุมทั้งการเกิด แก่ เจ็บ ตาย สวัสดิการกู้เงินเพื่อการเกษตร สวัสดิการเงินฝาก และทุนการศึกษา เป็นการช่วยเหลือให้คนที่ไม่มีปัจจัยการผลิต หรือต้องประสบกับความยากลำบากหรือตกอยู่ในภาวะวิกฤติให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

3.6) การจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่เยาวชน โดยเพิ่มพื้นที่ให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชน เพื่อให้ห่างไกลจากสิ่งเสพติด การพนัน การทะเลาะวิวาท และการแข่งรถ โดยให้เยาวชนร่วมดำเนินการจัดกิจกรรมประเพณี วัฒนธรรม การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และจัดพื้นที่ออกกำลังกาย แข่งขันกีฬา เพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชน

6.5 กรณีศึกษาชุมชนปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

1) ข้อมูลพื้นฐาน

ชุมชนปากพูน เป็นชุมชนระดับตำบล ตั้งอยู่อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ในอดีตเป็นเส้นทางคมนาคมจากอ่าวไทยเข้ามาใจกลางเมืองนครศรีธรรมราช เดิมชื่อ “ปากน้ำปากพูน” กลุ่มคนที่อาศัยอยู่แต่ดั้งเดิมมีทั้งชาวไทยและมุสลิม โดยชาวมุสลิมอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสมัยรัชกาลที่ 2 ส่วนใหญ่เดินทางมาจากหนองจอก คนไทยบางส่วนอพยพมาจากเมืองเพชรบุรี มีชุมชนที่สำคัญในอดีต คือ “ชุมชนโมคลาน” ตำบลปากพูนมีประชากรประมาณ 32,237 คน (พ.ศ. 2551) จำแนกเป็นชาย 16,202 คน และหญิง 15,635 คน ชุมชนปากพูนประกอบด้วย 12 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านไสม่วงหัท หมู่ 2 บ้านดอนทะเล หมู่ 3 บ้านสั๊กงาม หมู่ 4 บ้านห้วยไทร หมู่ 5 บ้านแสงจันทร์ หมู่ 6 บ้านท่าเตียน หมู่ 7 บ้านบ่อโพธิ์ หมู่ 8 บ้านปากพูน หมู่ 9 บ้านตลาดพุดหัท หมู่ 10 บ้านศาลาบางปู หมู่ 11 บ้านปากพยิง หมู่ 12 บ้านปากน้ำเก่า มีเนื้อที่ 69.34 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 43,337.50 ไร่ ทิศเหนือติดกับอำเภอท่าศาลา ทิศใต้ติดกับเทศบาลนครนครศรีธรรมราช ทิศตะวันออกติดกับอ่าวไทย ทิศตะวันตกติดกับอำเภอพรหมคีรี

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบชายฝั่งทะเล เนื้อที่ส่วนใหญ่มีลักษณะดินปนทราย และดินตกตะกอนที่มีความอุดมสมบูรณ์ ปานกลาง รูปร่างของตำบลเป็นแนวยาวและอยู่บนภูมิประเทศที่เป็นสันดอนจากการตกตะกอนทับถมของทรายทำให้มีปัญหาเรื่องการระบายน้ำ ส่วนชายทะเลจะมีพื้นที่ป่าชายเลนอยู่ในสภาพพื้นที่น้ำเป็นหว่ง เนื่องจากทรัพยากรเหล่านี้กำลังประสบปัญหาสภาวะแวดล้อมเป็นพิษ เนื่องจากการบุกรุก สร้างบ้านเรือนริมคลอง ซึ่งมีคลองที่สำคัญอยู่ 2 สาย คือคลองท่าแพ ต้นน้ำอยู่ที่เขาหลวงผ่านจากคลองบ้านตาลไหลผ่านตำบลท่าจั่ว และคลองปากพยิง ต้นน้ำจากเทือกเขาหลวงไหลผ่านอำเภอพรหมคีรี บ้านหลาโอนไหลสู่อ่าวไทยบริเวณ หมู่ที่ 11

ภูมิอากาศ อยู่ภายใต้เขตอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้มีเพียง 2 ฤดู คือฤดูร้อน และฤดูฝน โดยประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ถึง เมษายน จะเป็นฤดูร้อน ที่มีอากาศค่อนข้างร้อน เดือน พฤษภาคม ถึง กันยายน จะมีฝนตกค่อนข้างชุกเพราะอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงเหนือ และมีฝนตกหนาแน่นในเดือนพฤศจิกายน ถึง มกราคม ซึ่งจะเป็นสาเหตุให้น้ำหลากเกือบทุกปี

สภาพเศรษฐกิจ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยาง สวนผลไม้ รับจ้างเลี้ยงสัตว์ ค้าขาย และอาชีพประมง

สภาพสังคม ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ จึงทำให้ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมเป็นแบบไทยพุทธ เช่น ประเพณีสารทเดือนสิบ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีชักพระ หนึ่งตระกูล มโนราห์ เพลงบอก การละเล่นพื้นบ้าน เช่น การแข่งเรือ ตีตะโพน ซึ่งมีวัดอยู่ในพื้นที่ 8 แห่ง สำนักสงฆ์ 1 แห่ง และมีชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งนับถือศาสนาอิสลาม โดยในพื้นที่มีมัสยิด 7 แห่ง และมีการรักษาวัฒนธรรมประเพณี และส่งเสริมการร่วมมือในชุมชนจากการตั้งศูนย์จริยธรรม 1 แห่ง และศาลาอเนกประสงค์ 1 แห่ง ส่วนด้านการศึกษา มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา 11 แห่ง ระดับมัธยมศึกษา 3 แห่ง ระดับอาชีวศึกษา 2 แห่ง ในด้านสาธารณสุข พบว่า ปี 2549 มีสถานพยาบาล 3 แห่ง จำแนกเป็น โรงพยาบาลของรัฐ 1 แห่ง ขนาด 150 เตียง สถานีอนามัย 2 แห่ง ร้านขายยาแผนปัจจุบัน 1 แห่ง ร้านขายยาแผนโบราณ 1 แห่ง ส่วนด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีสถานีตำรวจ (สาขาย่อย สภ.เมืองนครศรีฯ) 1 แห่ง และสถานีดับเพลิง 1 แห่ง

โครงสร้างพื้นฐานและทรัพยากร การคมนาคมขนส่งมีถนนสายประธาน ได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 401 ท่าแพ - ท่าศาลา ระยะทาง 10.661 กิโลเมตร (เริ่มต้น(กม.) 6+600 สิ้นสุด (กม.) 16+661) การคมนาคมทางน้ำมีคลองที่สำคัญ คือ คลองปากพูน มีท่าเทียบเรือขนาดเล็ก 4 แห่ง และสะพานปลาขนาดใหญ่ จำนวน 4 แห่ง การขนส่งทางอากาศ มีท่าอากาศยาน 2 แห่ง คือท่าอากาศยานกองทัพภาคที่ 4 และ ท่าอากาศยานนครศรีธรรมราช คราวเรือนมีไฟฟ้าใช้ร้อยละ 99 มีแหล่งน้ำประปา 2 แหล่ง ครอบคลุมทุกพื้นที่ มีแหล่งน้ำธรรมชาติ ได้แก่ ลำน้ำลำห้วย 2 แห่ง บึง หนองและอื่นๆ(หนองข้างต่าย) 1 แห่ง ส่วนแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น ได้แก่ บ่อบาดาล 49 แห่ง และฝายกักน้ำ 2 แห่ง

2) ข้อค้นพบ

2.1) **ปัญหาที่เกิดขึ้นชุมชนปากพูน** ที่เป็นชุมชนระดับตำบล ตั้งอยู่บนที่ราบชายฝั่งทะเล คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยาง สวนผลไม้ รับจ้าง เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย และอาชีพประมงสำหรับชุมชนที่อยู่ใกล้ทะเล ในอดีตชุมชนปากพูนมีการใช้สารเคมีเป็นจำนวนมากเพื่อเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์(ทำนากุ้ง) ทำให้สิ่งแวดล้อมเสียหายและสารเคมีตกค้างทั้งในดินและในน้ำก่อให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพ

2.2) **ความต้องการที่จะแก้ไขปัญหา** จากการที่ชาวบ้านได้รับรู้ผลของปัญหาในอดีตทำให้เกิดการรวมกลุ่ม โดยเริ่มจาก

(1) การระดมความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในชุมชน ในการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี หาวิธีการแก้ไขปัญหาระหว่างคนในชุมชน ภายใต้ความสัมพันธ์ใกล้ชิด ในลักษณะเครือข่าย

(2) การร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับหน่วยงาน องค์กร เครือข่าย ภายใต้ ความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาพร้อมกันอย่างจริงจัง นำไปสู่การบูรณาการความรู้ระดับบุคคล และ หน่วยงาน/องค์กร เพื่อเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาส โดยจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่มีองค์การบริหาร ส่วนตำบลปากพูนเป็นหน่วยงานหลักที่มีบทบาทในการประสานงาน รวบรวมและจัดเก็บข้อมูล เกิดเป็นความรู้ใหม่ในชุมชน

(3) การสร้างแรงกระตุ้นให้คนในชุมชนเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมใน การพัฒนาสุขภาพของตนเอง ครอบครัวและชุมชน เห็นถึงการเชื่อมทุนทางสังคมกับ ทุนทางปัญญา เป็นทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพในชุมชน

2.3) การดำเนินการ จากการร่วมเรียนรู้นำไปสู่การสร้างระบบฐานข้อมูลสุขภาพ ครอบครัวชุมชน โดยเริ่มจาก

(1) ร่วมกันแก้ไขปัญหาในรูปแบบ “ชุมชนช่วยเหลือตนเอง” เพิ่มคุณภาพ ชีวิตให้ดีขึ้น รู้จักป้องกันและพัฒนาสุขภาพของตนเอง ครอบครัวและชุมชน โดยมีเจ้าหน้าที่ศูนย์ สาธารณสุขมูลฐานชุมชน (ศสมช.) ให้ความรู้และช่วยเหลือชาวบ้านโดยไม่ต้องเดินทางไปรักษาที่ สถานีอนามัย หรือโรงพยาบาล เป็นการลดเวลาและขั้นตอนการรักษาภายใต้โครงการ “เพื่อนช่วย เพื่อน” ที่ผ่านมาได้รับการตอบรับจากชุมชนอย่างดีเยี่ยม โดยสังเกตได้จากการปรับเปลี่ยน พฤติกรรมของคนในชุมชนจนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ผู้ป่วยด้วยโรคความดันโลหิตสูง และเบาหวาน มีจำนวนลดลง

(2) ให้ความรู้และวิธีการดูแลรักษาโดยเจ้าหน้าที่ ศสมช. ลงพื้นที่เยี่ยม บ้านของผู้ป่วยเพื่อตรวจน้ำตาลในเลือด วัดความดันโลหิต ให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลตัวเอง จัดให้ ผู้ป่วยเบาหวานเข้าค่ายเพื่อศึกษาเรียนรู้วิธีการดูแลตนเองอย่างละเอียด เพื่อให้มั่นใจว่าผู้ป่วย สามารถดูแลตัวเองและครอบครัวได้ ส่วนผู้พิการ ผู้สูงอายุที่ไม่สามารถดูแลตนเองได้จะมี เจ้าหน้าที่เยี่ยมบ้านทุก 6 เดือน เพื่อดูแลและสังเกตการเปลี่ยนแปลงแต่ละครั้ง

(3) สร้างการมีส่วนร่วมผ่านกิจกรรมออกกำลังกาย โดยจูงใจให้ผู้ป่วย เรือร่ง กลุ่มเสี่ยง และคนทั่วไปร่วมออกกำลังกาย โดยมีอาสาสมัครชุมชน(อสม.) เป็นผู้นำออก กำลังกาย ทำให้มีสุขภาพแข็งแรง และเกิดความสุขสนุกราน เป็นการเพิ่มความสัมพันธ์ระหว่างคน ในชุมชนด้วยกัน

(4) สร้างจิตสำนึกและการตระหนักถึงประโยชน์ของการแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ต่อยอดความรู้อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจร่วมใจในการทำงานและพัฒนาชุมชนอย่างเข้มแข็งจนสามารถเป็นชุมชนสุขภาวะได้ในที่สุด

(5) ร่วมกันบริหารจัดการสาธารณสุขพื้นฐานแบบบริการเบ็ดเสร็จ (One Stop Service) มีอาสาสมัครที่มีจิตอาสาสามารถทำงาน สร้างจิตสำนึก และความเข้มแข็งให้กับชุมชน ทำให้สังคมเกิดระบบคุณธรรม ขับเคลื่อนสังคมที่ไม่ทอดทิ้งกัน เกิดเป็นเครือข่ายการบริการที่รวดเร็วและทั่วถึง ทำให้ชุมชนพึ่งตนเอง ใช้สิ่งที่อยู่ในชุมชนให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด แบบ “ทำเอง ใช้เอง ขายเอง ซื้อมเอง ได้ประโยชน์เอง” เกิดรายได้หมุนเวียนอยู่ในชุมชน

(6) ขยายเครือข่ายไปยังชุมชนอื่นๆ โดยมีการจัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมการจัดการสุขภาวะ เช่น ระบบการดูแลสุขภาพผ่านสถานีอนามัยและอาสาสมัคร ระบบฐานข้อมูลสุขภาพชุมชน การจัดการสวัสดิการชุมชน รวมทั้งการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสุขภาวะของชุมชน เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้

3) ประเด็นสำคัญ

3.1) การพัฒนาต่อยอดความรู้ที่มีอยู่ต่อเนื่อง ทำให้เกิดการพัฒนากลุ่ม/องค์กร/เครือข่าย มีการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและบริการ การบริหารจัดการทรัพยากรให้เกิดผลประโยชน์สูงสุด เช่น การจัดการการเลี้ยงโคนมที่ทำให้คนในหมู่บ้านมีอาชีพ ทั้งเลี้ยงโคปลูกหญ้า และขายผลิตภัณฑ์ที่ได้จากโค ส่วนน้ำนมที่ได้ขายให้คนในหมู่บ้าน และนำเข้าโครงการนมโรงเรียนให้เด็กในชุมชนได้ดื่ม มูลโคก็นำไปหมักทำปุ๋ย และต่อยอดความรู้โดยการจะนำมูลที่เหลือมาผสมสร้างเป็นบ้านจากมูลโค การทำน้ำมันไบโอดีเซล โดยรับซื้อน้ำมันพืชที่ใช้แล้วในชุมชน แทนการเททิ้งลงสู่แม่น้ำลำคลอง มาผลิตเป็นน้ำมันใช้ภายในชุมชน และส่วนที่เหลือก็จัดจำหน่ายให้แก่ชุมชนอื่นในราคาถูก

3.2) การประชาคมเป็นจุดเด่นของการบริหารจัดการชุมชน การพัฒนาชุมชนและความสำเร็จของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนเกิดจากการบริหารงานขององค์กร บริหารส่วนตำบลปากพูน ที่มีความโดดเด่นในด้านการประชาคม เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อการพัฒนาให้เป็นไปตามความต้องการของคนในชุมชนด้วยตนเอง และสร้างจิตสำนึกของความเป็นเจ้าของชุมชนและท้องถิ่น อาทิ การประชาคมด้านสุขภาพนำไปสู่การค้นหาภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องอาหาร เช่น การรับประทานข้าวกล้อง การผลิตผงบัว (ผงผักปรุงรส) ให้เหมาะกับอาหารและการรับประทานในแต่ละประเภท กิจกรรมการสีข้าวโดยครกสีข้าวด้วยมือ (ครกมือ) เป็นการประยุกต์แนวคิดและภูมิปัญญาของชาวบ้านที่สามารถได้ประโยชน์สองอย่างคือ การออกกำลังกาย

กายและการรับประทานอาหารเพื่อสุขภาพ ส่วนการประชาคมด้านการศึกษา ผ่านการพัฒนา ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่ดูแลเอาใจใส่เด็ก ตั้งแต่เรื่องของอาหารที่ได้รับประทานจนถึงการจัดการ สื่อการเรียนรู้

3.3) การมีผู้นำและอาสาสมัครที่เข้มแข็ง นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ปากพูนมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน เป็นผู้นำที่มีความรู้ มีความคิดสร้างสรรค์ มีการต่อยอดทางความคิด เป็นที่เคารพของคนในชุมชน มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาและมีหลักบริหารที่ว่า “ประชาชนคือ บุคคลที่สำคัญที่สุด ประชาชนต้องอยู่ดีกินดี อยู่เย็นเป็นสุข อยู่รอดปลอดภัย” ส่วนกลุ่มอาสาสมัครมีบทบาทขับเคลื่อนในด้านต่างๆ เช่น ด้านสุขภาพ ตั้งแต่ก่อนคลอด หลังคลอด และช่วยดูแลด้านสุขภาพของเด็ก รวมทั้งผู้สูงอายุ ผู้พิการและผู้ด้อยโอกาส และการบริการด้านการตรวจสุขภาพกาย การให้คำปรึกษาด้านสุขภาพใจแก่คนในชุมชน

3.4) การพัฒนาชุมชนเน้นการพัฒนาคน น้อมนำเศรษฐกิจพอเพียงและสร้างชุมชนฐานความรู้ สะท้อนในวิสัยทัศน์ของชุมชนที่ว่า “พลเมืองมีความรู้ อยู่อย่างไม่ยากจน สุขภาพคนแข็งแรง” ซึ่งพัฒนาให้พลเมืองมีความรู้ผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ให้มีความรู้คู่ธรรม คิดเป็นทำเป็น พึ่งตนเองได้ เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และสังคม ให้เป็นรากฐาน ส่วนการอยู่อย่างไม่ยากจน เน้นให้ทุกครัวเรือน มีรายได้ ลดรายจ่าย ส่งเสริมการออมให้กับประชาชน ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง คือ 1)พอประมาณ รายจ่ายสมดุลกับรายรับ 2) มีเหตุมีผล คือใช้จ่ายอย่างมีเหตุผล มีความจำเป็น ไม่ใช่สิ่งของเกินฐานะ/ใช้ของอย่างคุ้มค่า ประหยัด และ 3) มีภูมิคุ้มกัน มีเงินออม แบ่งปันผู้อื่น ทำบุญ และดำเนินชีวิตโดยยึดทางสายกลาง ภายใต้ 2 เงื่อนไข คือ 1) ความรู้ คือ มีสติปัญญา รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง และ 2) คุณธรรม คือมีความซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน อดทน สามัคคี แบ่งปัน รวมเป็นความรู้คู่คุณธรรม กล่าวคือการประกอบอาชีพที่สุจริต ด้วยความขยันหมั่นเพียร ใช้สติปัญญาในการตัดสินใจและดำเนินการต่าง ๆ เพื่อให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการเน้นที่สุขภาพคนแข็งแรง โดยส่งเสริมให้มีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ มีการพัฒนาระบบบริการสุขภาพให้ได้มาตรฐาน ผู้รับบริการพึงพอใจ ผู้ให้บริการมีความสุข มีการบูรณาการด้านการรักษาพยาบาล ส่งเสริมสุขภาพ ป้องกันโรค ฟื้นฟูสภาพและคุ้มครองผู้บริโภคอย่างมีประสิทธิภาพ พัฒนาการเรียนรู้ของเจ้าหน้าที่ สนับสนุนการให้บริการและเสริมสร้างนวัตกรรมด้านสุขภาพ

ตารางที่ 6-1 การเปรียบเทียบรูปแบบการพัฒนาชุมชนใน 5 พื้นที่เป้าหมาย

รูปแบบ/วิธีการ	ชุมชนบ้านนาทีก ต. สะลวง อ. แม่ริม จ. เชียงใหม่	ชุมชนบ้านเป็ด อ.เมือง จ.ขอนแก่น	ชุมชนบ้านหนองแค ต.หนองน้อย อ.วัดสิงห์ จ.ชัยนาท	ชุมชนบ่อแก้วทอง อ.บ่อทอง จ.ชลบุรี	ชุมชนปากพูน อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช
1.การเผชิญ ปัญหา ร่วมกัน	- ดันทุนการผลิตทาง การเกษตรสูง - การใช้สารเคมีมาก ก่อให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพ และสิ่งแวดล้อม	- การย้ายถิ่นเข้ามาในชุมชน ก่อให้เกิดปัญหา - ชุมชนมีขนาดใหญ่เกิด ปัญหาด้านการจัดการ	- ดันทุนสูงในการแปรรูปข้าว และถูกกดราคาจากนายทุน	- ความเจริญเข้าสู่ชุมชนอย่าง รวดเร็วก่อให้เกิดปัญหา เศรษฐกิจและสังคม	- การใช้สารเคมีมากในการ เพาะปลูกและทำนาทำให้เกิด ปัญหาด้านสุขภาพและ สิ่งแวดล้อม
2. การร่วมกัน คิดหาทาง แก้ไขปัญห อย่างเป็น รูปธรรม	- คนในชุมชนมีส่วนร่วมใน การแสดงความคิดเห็นและ หาแนวทางแก้ไขปัญห จน เกิดแนวคิดการทำเกษตร อินทรีย์	- ผู้นำชุมชนรวมตัวกัน และ จัดประชุมระดมความคิดเห็น จนเกิดวิวัฒนาการของการ สื่อสารผ่านการใช้วิทยุชุมชน	- ผู้นำชุมชน กลุ่มเกษตรกร ร่วมกันคิด และเห็นความ จำเป็นของการมีโรงสีข้าว ชุมชน	- กลุ่มสตรีเป็นแกนนำและ อบต.สนับสนุนการระดม ความคิดเห็น เพื่อจัดทำ แผนชุมชน	- คนในชุมชน อบต. และ หน่วยงานสาธารณสุข ร่วมกันดำเนินการพัฒนา ชุมชนสุขภาพดี
3. การ แลกเปลี่ยน เรียนรู้ และ ดำเนินการ/ ทดลองทำ	- การหาความรู้เรื่องเกษตร อินทรีย์จากหน่วยงาน ภายนอกชุมชน และนำมา ทดลองปฏิบัติ	- การร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กับผู้รู้ หน่วยงานต่างๆ - การทดลองออกอากาศผ่าน วิทยุสมัครเล่น - คนในชุมชนร่วมจัดรายการ	- การร่วมกันหาความรู้จาก การดูงานตามโรงสีของ เอกชน - การจัดเวทีแลกเปลี่ยน เรียนรู้ระหว่างกลุ่มเกษตรกร	- การเรียนรู้จากชุมชนต้นแบบ ในการจัดทำแผนชุมชนและ การจัดสวัสดิการชุมชน	- ศสมช. ให้ข้อมูลด้าน สาธารณสุขกับคนในชุมชน ในการป้องกัน ดูแล และ รักษาสุขภาพ

รูปแบบ/วิธีการ	ชุมชนบ้านนาทีก ต. สะลวง อ. แม่ริม จ. เชียงใหม่	ชุมชนบ้านเป็ด อ.เมือง จ.ขอนแก่น	ชุมชนบ้านหนองแค ต.หนองน้อย อ.วัดสิงห์ จ.ชัยนาท	ชุมชนบ่อแก้วทอง อ.บ่อทอง จ.ชลบุรี	ชุมชนปากพูน อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช
4. การ เชื่อมโยง เครือข่าย	- การขยายเครือข่ายกลุ่มเกษตรอินทรีย์ไปยังชุมชนใกล้เคียง เพื่อสร้างเครือข่ายผลผลิตปลอดภัย	- การร่วมเป็นเครือข่ายกับสมาคมวิทยุสมัครเล่นขอนแก่น เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในการดำเนินงาน	- การเชื่อมโยงกับกลุ่มเกษตร ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อสร้างฐานเศรษฐกิจชุมชน	- การขยายการจัดทำแผนชุมชนไปสู่กลุ่มอื่นๆ เพื่อสร้างความเข้มแข็งชุมชน - การมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้	- การเชื่อมโยงงานทั้งตำบลในลักษณะของการจัดการสาธารณสุขแบบบริการเบ็ดเสร็จ - การเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนต้นแบบในการจัดการสุขภาวะ เพื่อสร้างสังคมสุขภาวะ
4. ปัจจัยแห่ง ความสำเร็จ	- การใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง - การมีผู้นำชุมชนและอาสาสมัครที่มีความเข้มแข็ง - การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อพัฒนา	- การมีวิทยุชุมชนเป็นเครื่องมือหลักในการเผยแพร่ข่าวสารและความรู้ - การมีผู้นำที่เข้มแข็ง - การสร้างความร่วมมือในหลากหลายระดับ	- การมุ่งจัดการเศรษฐกิจชุมชนเพื่อพึ่งตนเอง	- การจัดกิจกรรมอย่างมีส่วนร่วม - การมีผู้นำชุมชนและกลุ่มสตรีที่เข้มแข็ง	- การต่อยอดความรู้อย่างจริงจัง - การแก้ไขปัญหาโดยการประชาคม - การมีผู้นำและอาสาสมัครที่เข้มแข็ง

รูปแบบ/วิธีการ	ชุมชนบ้านนาทีก ต. สะลวง อ. แม่ริม จ. เชียงใหม่	ชุมชนบ้านเป็ด อ.เมือง จ.ขอนแก่น	ชุมชนบ้านหนองแค ต.หนองน้อย อ.วัดสิงห์ จ.ชัยนาท	ชุมชนบ่อขวางทอง อ.บ่อทอง จ.ชลบุรี	ชุมชนปากพูน อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช
5. การใช้ทุน ทางสังคมใน ชุมชนเป็น เครื่องมือ	- การร่วมมือร่วมใจ - การช่วยเหลือกันแบบเครือญาติ - ความสามัคคี มีน้ำใจ - การมีจิตอาสา	- การมีวิถีชีวิตแบบอีสานที่ร่วมกันแก้ไขปัญหา และพึ่งพาอาศัยกัน - การมีทัศนคติ จิตสำนึก และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่	- การมีกลุ่มเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์แบบประสานประโยชน์ - การมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจและใช้เป็นพื้นที่ในการร่วมทำกิจกรรม -การมีความซื่อสัตย์และความจริงใจ	- การมีความสามัคคี และเอื้ออาทร - การมีพลังร่วมในการพัฒนา	- การช่วยเหลือกันแบบญาติพี่น้อง บ้านใกล้เรือนเคียง - การมีจิตสำนึกร่วมในการพัฒนา

6.6 สรุปข้อค้นพบ และเงื่อนไขที่นำไปสู่ความสำเร็จ

การจัดเวทีระดมความคิดเห็นเห็นใน 5 พื้นที่เป้าหมาย สามารถสรุปสาระสำคัญของบทเรียน บัณฑิตเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนมีการพัฒนาที่ยั่งยืน เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม ได้ดังนี้

1. **การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโดยการร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมดำเนินการ** โดยคนในชุมชนเห็นความสำคัญต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของชุมชน การสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน การรวมกลุ่มกันเพื่อหาสาเหตุและแนวทางในการแก้ไขปัญหา ทั้งนี้ลักษณะของกลุ่มจะแตกต่างกันไปขึ้นกับความสนใจและปัญหาที่ประสบ จึงสามารถแก้ไขปัญหาได้ตรงตามความต้องการและเป็นแรงผลักดันให้คนในชุมชนพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการดำเนินงานของชุมชนในอนาคต

2. **การร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่ม/องค์กร/เครือข่ายภายนอกในหลากหลายรูปแบบ** อาทิ ชุมชนบ้านนาทีกมีการร่วมเรียนรู้กับมูลนิธิสายใยแผ่นดิน และสหกรณ์การเกษตรพัฒนาในการทำการเกษตรอินทรีย์ ชุมชนบ้านเป็ดร่วมกับกลุ่มเครือข่ายวิทย์ชุมชนขอนแก่นในการจัดการวิทย์ชุมชน ชุมชนบ้านหนองแคได้รับความรู้จากประสบการณ์ดูงานตามโรงสี ชุมชนบ่อควางทองเรียนรู้การทำแผนชุมชนและการจัดการสวัสดิการชุมชนจากชุมชนต้นแบบ ได้แก่ ชุมชนช้างทูน จังหวัดตราด และชุมชนเกาะจันทร์ จังหวัดชลบุรี ส่วนชุมชนปากพูนได้ร่วมดำเนินงานกับศูนย์สาธิตฐานสุขมูลฐานชุมชนและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในการพัฒนาชุมชนสุขภาวะ

3. **การจัดการและประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อขยายผลไปใน กลุ่ม/องค์กร/เครือข่ายอย่างกว้างขวาง** ในลักษณะองค์กรแห่งการเรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิก คนในชุมชน และหน่วยงาน/องค์กรต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ ความรู้ที่เกิดขึ้นมีการทดลองดำเนินการ บันทึก จดจำ ผสมผสานให้กลายเป็นข้อมูลใหม่ สร้างนวัตกรรมความรู้และเผยแพร่ถ่ายทอดไปในกลุ่มต่างๆ เพื่อใช้ในการประยุกต์หรือต่อยอดความรู้ให้เหมาะสมกับกลุ่ม/องค์กร/เครือข่าย เช่น ชุมชนบ่อควางทองนำความรู้ที่ได้รับจากการเรียนรู้กับชุมชนต้นแบบมาประยุกต์ใช้ในการจัดทำแผนชุมชน และแผนดำเนินการของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มสวัสดิการชุมชนและกลุ่มอาชีพ

4. **การเชื่อมโยงเครือข่ายการดำเนินการทั้งภายในชุมชน ชุมชนใกล้เคียง และตำบล** แม้ว่า การแก้ไขปัญหาของแต่ละชุมชนจะมีวิธีการที่แตกต่างกัน แต่สามารถดำเนินการจนประสบความสำเร็จ เกิดการเรียนรู้ พัฒนาต่อยอด และขยายพื้นที่ดำเนินการไปสู่กลุ่มต่างๆ

ภายในชุมชน ชุมชนใกล้เคียง และเป็นเครือข่ายไปทั่วทั้งตำบล ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนทั้ง 5 แห่ง ต่างมีความเข้าใจในขั้นตอนและวิธีดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนสามารถถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้คนในวงกว้าง เกิดความเข้าใจร่วมกันและดำเนินงานเชื่อมโยงเป็นระบบได้อย่างจริงจัง

5. การมีผู้นำชุมชนที่มีคุณภาพจะเป็นแกนนำหลักของการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญที่จำเป็นในการดูแลคนในชุมชน เป็นผู้ที่สามารถประสานประโยชน์ สร้างความร่วมมือ แรงจูงใจ และผลักดันให้การพัฒนาชุมชนดำเนินไปอย่างราบรื่น ส่งผลให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ชุมชนมีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้ในอนาคต

6. ทุนทางสังคมเป็นเครื่องมือแห่งความสำเร็จในทุกพื้นที่ชุมชนตัวอย่าง การที่ชุมชนเหล่านี้เป็นชุมชนชนบทที่มักมีทุนทางสังคมสูง และนำมาใช้เพื่อประโยชน์ของการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งในเรื่องความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างคนและกลุ่มคน ความไว้วางใจกัน ความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความมุ่งมั่นให้งานสัมฤทธิ์ผล จึงทำให้ทุกชุมชนตัวอย่างดำเนินงานได้สำเร็จและยังมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไปถึงชุมชนรอบข้าง ส่งผลให้การพัฒนาแผ่ขยายไปในวงกว้าง

7. การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการเป็นชุมชนพึ่งตนเอง ชุมชนบางชุมชนมีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมายึดเป็นหลักปฏิบัติ เช่น ชุมชนนาหิក และชุมชนบ้านหนองแคที่มีการใช้ปัจจัยการผลิตและทรัพยากรภายในชุมชน โดยมุ่งผลประโยชน์ของชุมชนเป็นสำคัญ มีการผลิตและบริโภคภายในชุมชน ผลผลิตที่เหลือจึงค่อยนำออกจำหน่าย เพื่อสร้างรายได้และลดรายจ่าย พึ่งตนเองก่อนการรับความช่วยเหลือจากภายนอก ขณะที่ชุมชนปากพูนเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิต ให้มีความรู้คู่ธรรม คิดเป็นทำเป็น พึ่งตนเองได้ ทุกครัวเรือนมีรายได้ ลดรายจ่าย และส่งเสริมการออม เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้เป็นชุมชนพึ่งตนเอง